

Тарас МАРШАЛОК

кандидат економічних наук, докторант кафедри податків та фіскальної політики,
Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, Україна,
marshaloktm@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2617-3415

Іванна МОРОЗ

аспірант кафедри податків та фіскальної політики, Тернопільський національний
економічний університет, Тернопіль, Україна, lwa.frost@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9598-4158

ВПЛИВ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇНИ

Вступ. Розкрито вплив державного боргу на економічний розвиток держави. Встановлено, що збільшення державного боргу може мати неагативний, нейтральний або позитивний вплив на економічний розвиток країни. Не можна однозначно стверджувати, що великий кредит забезпечить суттєве зростання; все залежить від того, як витрачають державні гроші. Однакова сума коштів, витрачених урядами різних країн, має абсолютно різне значення для внутрішнього розвитку і динаміки державного боргу, зокрема, через відмінність в розмірах ВВП і структурі державних запозичень, наявність тіньової економіки.

Постійно зростаючий показник співвідношення державного боргу до ВВП призводить до неплатоспроможності країни, загрожує зменшенням довіри до неї на міжнародних фінансових ринках, збільшує витрати на обслуговування боргу. Наслідком збільшення заборгованості може бути сповільнення економічного розвитку і зростання інфляції. Головним чинником зростання державного боргу є збільшення бюджетних витрат і, як наслідок, – бюджетний дефіцит. Загалом важливим є розуміння причин збільшення державного боргу і визначення його оптимальної величини для країни.

Мета – поглибити теоретичні засади і прикладні аспекти управління зовнішнім державним боргом, визначити особливості створення цілісного ефективного механізму управління ним в контексті формування та реалізації боргової стратегії України та його вплив на економіку.

Результати. Запропоновано змінити структуру державних видатків, що передбачає збільшення їх частки на розвиток. Принциповим є те, щоб в їх структурі переважали видатки на інноваційність і підприємництво. Також необхідне повне й ефективне використання ресурсів міжнародних фондів. Системної та послідовної підтримки потребує підприємництво, яке стимулюватиме економічний розвиток, а це вимагає стабільних у тривалому періоді умов функціонування підприємств. Економічно виправданими є не зовнішні позики, а внутрішні запозичення. У такому разі борги не збільшують грошову базу, й оборот фінансових коштів здійснюється в межах держави.

Перспективи. Необхідно забезпечити дисципліну доходів і видатків державних фінансів поряд із одночасним спрощенням системи фіскальних обтяжень, щоб збільшити дієвість їх виконання.

Ключові слова: ВВП, неплатоспроможність країни, структура боргу, бюджетні витрати, видатки, класифікація, ефективність, боргова стратегія.

Рис.: 5, **бібл.:** 20.

Тарас МАРШАЛОК

кандидат економічних наук, докторант кафедри податків та фінансової політики, Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, Україна

Іванна МОРОЗ

аспірант кафедри податків та фінансової політики, Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, Україна

ВЛИЯНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО ДОЛГА НА ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ СТРАНЫ

Вступление. Раскрыто влияние государственного долга на экономическое развитие государства. Установлено, что увеличение государственного долга может оказать негативное, нейтральное или положительное влияние на экономическое развитие страны. Нельзя однозначно утверждать, что большой кредит обеспечит значительный рост; все зависит от того, как расходуются государственные деньги. Одинаковая сумма средств, потраченных правительствами разных стран, имеет совершенно разное значение для внутреннего развития и динамики государственного долга, в частности, из-за различий в размерах ВВП и структуре государственных заимствований, наличия теневой экономики.

Постоянно растущий показатель соотношения государственного долга к ВВП ведет к неплатежеспособности страны, грозит уменьшением доверия к ней на международных финансовых рынках, увеличивает расходы на обслуживание долга. Следствием увеличения задолженности может быть ограничение экономического развития и рост инфляции. Главным фактором роста государственного долга является увеличение бюджетных расходов и вследствие этого – бюджетный дефицит. В общем важно понимание причин увеличения государственного долга и определение оптимальной величины для страны.

Цель – углубить теоретические основы и прикладные аспекты управления внешним государственным долгом, определить особенности создания целостного эффективного механизма управления им в контексте формирования и реализации долговой стратегии Украины и его влияние на экономику.

Результаты. Предложено изменить структуру государственных расходов, что предусматривает увеличение их доли на развитие. Принципиальным является то, чтобы в их структуре преобладали расходы на инновационность и предпринимательство. Также необходимо полное и эффективное использование ресурсов международных фондов. В системной и последовательной поддержке нуждается предпринимательство, которое будет стимулировать экономическое развитие, а это требует стабильных в длительном периоде условий функционирования предприятий. Эконо-

мически оправданными являются не внешние займы, а внутренние заимствования. В этом случае долги не увеличивают денежную базу, и оборот финансовых средств осуществляется в пределах государства.

Перспективы. Следует обеспечить дисциплину доходов и расходов государственных финансов наряду с одновременным упрощением системы фискальных обременений, чтобы увеличить действенность их выполнения.

Ключевые слова: ВВП, неплатежеспособность страны, структура долга, бюджетные расходы, расходы, классификация, эффективность, долговая стратегия.

Taras MARSHALOK

Ph. D (Economics) Department of Taxes and Fiscal Policy, Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine, E-mail: t.marshalok@tneu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-2617-3415

Ivanna MOROZ

Ph.D, student of the Department of Taxes and Fiscal Policy, Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine, Iwa.frost@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9598-4158

IMPACT OF THE GOVERNMENT DEBT ON ECONOMIC DEVELOPMENT OF COUNTRY

Introduction. An increase in public debt may have a negative, neutral or positive impact on the country's economic development. A big loan does not mean big growth; it all depends on how the public money is spent. The same amount of money spent by governments from different countries has a different meaning for domestic development and the dynamics of public debt. The reasons are differences in the size of GDP, the structure of government borrowings, the shadow economy.

Purpose. The objective of this paper is to deepen the theoretical backgrounds and applied aspects of influence of the public debt on the economic development of the country.

Methods. In the research process, a set of research methods and approaches were used: systemic, structural-functional, comparisons and others.

Results. The problem of a high level of public debt is acute in many countries throughout the world, including Ukraine. Nobody can say for sure whether a high public debt holds back the country's economic development. Theoretically, economically weaker countries, having regard to the financial constraints and economic needs, should have a higher level of public debt in relation to GDP than countries with high levels of development. However, comparing the data on the ratio of public debt and GDP in the EU, it can be noted the following: the higher indicators in the more developed countries of the EU. The latter, in fact, are the largest lenders of the world economy and at the same time have the largest volumes of the public debt both in absolute terms and in relation to GDP.

As a result of the unsatisfactory financial state of the public sector, household saving goes to the repayment of the higher-level commitments, and not for the financing of the development of companies. This is especially problematic if we look at the situation of future generations – they will have less capital at their disposal. Public debt is a reduction in future revenues; hence, it is an intergenerational problem.

Conclusions. *It is possible to make proposals that will have a significant impact on the growth of the economy and the reduction of the public debt:*

- *internal borrowing but not the external loans are economically justified. In this case, the debts do not increase the money base and the turnover of funds is carried out within the state;*
- *entrepreneurship requires the systematic and consistent support that will stimulate the economic development, which needs stable business conditions in the long run.*

Keywords: *state debt, economic development, GDP, insolvency of the country, structure of debt, budget expenditures.*

JEL Classification: H630.

Постановка проблеми. На сьогодні у багатьох державах світу, зокрема в Україні, гостро стоїть проблема державного боргу. Приклад Греції показав, що надмірний рівень заборгованості – небезпечний для економіки. Збільшення державного боргу суттєво впливає на найважливіші економічні показники, такі як: інфляція, економічний ріст, опроцентування державних облігацій. З іншого боку, державний борг іноді вигідний, він дає змогу утримувати постійний рівень споживання, фінансувати потрібні інвестиції.

Варто зауважити, що зростання державного боргу і боргового навантаження наразі характерне як для країн, що розвиваються, так і для провідних держав.

Не можна сказати напевно, чи високий державний борг стримує економічний розвиток країни. Теоретично, слабше економічно розвинені країни, з огляду на фінансові обмеження та економічні потреби, повинні мати вищий рівень державного боргу щодо ВВП, ніж високорозвинені держави. Проте, порівнюючи дані щодо співвідношення державного боргу і ВВП в країнах-членах ЄС, можна зауважити: вищі показники – у більш розвинених державах. Останні, власне є найбільшими кредиторами світової економіки, водночас мають найбільші обсяги державного боргу як в абсолютному вираженні, так і щодо ВВП.

Така ситуація може вказувати на відносно позитивний вплив державного боргу на економічний розвиток цих країн, або ж на позитивний вплив економічного зростання на розмір державного боргу. Проте досвід багатьох країн, як економічно високорозвинених, так і тих, що розвиваються, вказують, що занадто високе співвідношення державного боргу до ВВП може спричинити зростання інвестиційного ризику в країні, відплив закордонного капіталу і, як наслідок, знецінення державної валюти. Очевидно, така ситуація негативно вплине на темп економічного зростання. Можливо також, що незначний державний борг уповільнює економічне зростання, а низьке зростання означає зменшення доходів бюджету і збільшення боргу.

Все більше країн, зокрема в Західній Європі, усвідомлюють негативні економічні наслідки надмірної заборгованості державного сектору. Деякі з них вже здійснили реформи щодо економії коштів, інші йдуть до цього. Адже, чим вище значення державного боргу, тим більша вірогідність кризи державних фінансів. Зростання безробіття, падіння ВВП і зниження заробітної плати – це лише деякі з його наслідків, які перешкоджають економічному розвитку країни. Внаслідок незадовільного фінансового стану державного сектору збереження домогосподарств йдуть на пога-

шення зобов'язань вищого рівня, а не для фінансування розвитку компаній. Це стане проблемою для майбутніх поколінь – в їх розпорядженні буде менше капіталу. Такі аспекти державного боргу зумовлюють актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Державний борг є важливою складовою державних фінансів. Проблеми заборгованості України на сучасному етапі її розвитку вивчили вітчизняні науковці: С.Ф. Черничко [1], О.Л. Руда [2], Л.В. Лисяк [3], Т.В. Сальникова [4], І.М. Федорович [5].

Існування боргу створює реальні й потенційні проблеми. Трансформаційні перетворення в Україні розпочалися на тлі глибоких макроекономічних диспропорцій. Їх прояв посилюється у ході становлення перехідної економіки. Внутрішня й зовнішня макроекономічна та інституціональна розбалансованість макросистеми спричинили дефіцит бюджету і платіжного балансу та швидкий розвиток державного боргу.

Нааявність державного боргу, його розміри, розміщення і методи погашення прямо чи опосередковано впливають майже на всі аспекти економічного життя держави, такі як: дефіцит державного бюджету, розмір грошової маси в обігу, що визначає темпи інфляції, зростання чи розширення сукупного попиту і пропозиції та інші. Це робить державний борг не лише засобом залучення коштів для фінансування державних потреб, а й важливим інструментом фінансової політики держави, не правильне використання якого може призвести до істотних ускладнень, чи навіть до фінансової кризи.

Метою статті є поглиблення теоретичних засад і прикладних аспектів впливу державного боргу на економічний розвиток країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ст. 2 Бюджетного кодексу України визначено, що державний борг – це за-

гальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих і непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення; гарантований державою борг – загальна сума боргових зобов'язань суб'єктів – господарювання резидентів України щодо повернення отриманих і непогашених станом на звітну дату кредитів (позик), виконання яких забезпечено державними гарантіями [6].

На сьогодні проблема державного боргу є однією з основних в Україні. Зумовлено це тим, що наша країна, як і багато інших держав світу, незалежно від рівня їх фінансово-економічного розвитку, неспроможна зосередити у бюджеті достатньо коштів для свого функціонування. Використання державою залучених кредитних коштів зумовлює накопичення державного боргу. Зростання боргу означає, що витрати на його погашення й обслуговування збільшуються.

У 2018 р. в Україні обслуговування державного боргу поглинуло 115,4 млрд грн, ці витрати, порівняно з 2017 р., зросли на 4,9 млрд грн (на 4,4%). Загалом витрати на погашення держборгу в 2018 р. становили 234,5 млрд грн.

Існує ризик, що в якийсь момент іноземні інвестори почнуть сприймати нашу країну як таку, що не здатна погасити свої борги. У такій ситуації виникають серйозні проблеми з пошуком покупців на державні облигації. Це, в свою чергу, призводить до подальшої заборгованості, адже треба знаходити кошти для фінансування державних витрат, ще й отримані в кредиторів суми потребуватимуть більше коштів на погашення боргу, оскільки інвестори намагатимуться таким чином компенсувати більш високі ризики.

Стабілізація державного боргу на рівні 50% ВВП дає змогу пролонгувати борг, тобто погасити його за рахунок коштів із нових

кредитів. Проте, можливо, це призведе до збільшення витрат на обслуговування боргу. Єдина правильна стратегія – це зменшення державного боргу.

Проблематика впливу державного боргу на економічну кон'юнктуру є одним із предметів дискусій серед багатьох теоретиків і практиків. В економічній літературі, що стосується цього питання, теоретичні й емпіричні пошуки можна поділити на три групи.

Першу становлять роботи кейнсіанців, в яких наголошено, що бюджетний дефіцит, а також пов'язаний з ним державний борг мають позитивний вплив на економічну активність в країні, зокрема завдяки збільшенню бюджетних видатків. Кейнсіанці вказують на так званий ефект доповнення (crowd-in effect) приватних видатків до державних видатків, спричинений експансійною фіскальною політикою. Вони стверджують, що бюджетний дефіцит і державний борг обумовлюють зростання державного виробництва, а це сприяє тому, що приватні інвестори більш оптимістично сприймають майбутню економічну ситуацію і збільшують свої інвестиції.

Протилежний погляд мають представники неокласичної школи, які аргументують, що бюджетний дефіцит і державний борг можуть мати негативні наслідки для економічного розвитку. Дослідники аналізують споживчі видатки домашніх господарств упродовж життєвого циклу і роблять висновок, що держава, затверджуючи бюджетний дефіцит, перекладає тим самим тягар податків на майбутні покоління, що призводить до збільшення поточного споживання.

Представники неокласичної школи аргументують, що збільшене споживання означає зменшення ощадливості. Отже, процентні ставки мають збільшитися з метою відновлення рівноваги на грошовому ринку. У свою чергу, вищі процентні ставки призводять до зменшення приватних інвестицій.

Натомість, прихильники концепції рівноважного розвитку вважають, що бюджетний дефіцит і державний борг – нейтральні для економічного розвитку. Згідно з цією концепцією, поточний бюджетний дефіцит, виникаючи зі зменшення податків, має бути сплачений у майбутньому, наприклад, через підвищення податків, залишаючи таким чином процентні ставки і приватні інвестиції на тому самому рівні.

Ці три підходи до проблематики бюджетного дефіциту і державного боргу спричиняють дискусії стосовно ролі державного боргу в процесі економічного розвитку.

Деякі автори, такі як: Ф. Модільяні [F. Modigliani] [7], П. Діамонд [P. Diamond] [8] і Дж. Сен-Поль [Dzh. Sen-Pol] [9], вказують, що збільшення державного боргу завжди зумовлює зниження темпу економічного зростання. У свою чергу, К. Патілло [K. Patillo], Д. Ромер [D. Romer] і Д. Вайль [D. Vajl] [10] констатували, що низький рівень державного боргу позитивно впливає на економічний розвиток, а високі розміри заборгованості зменшують темпи економічного зростання країни. Негативний вплив заборгованості на економічний розвиток описаний в класичній роботі Р. Барро [R. Barro] [11]. Обслуговування зростаючого державного боргу вимагає збільшення податків або обмеження урядових видатків. Як перше, так і друге пов'язують зі зниженням економічного зростання.

Упродовж багатьох років автори робили спроби оцінити залежність зростання ВВП від розміру державного боргу. К. Рейнхарт [K. Reinhart] і К. Рогофф [K. Rogoff] у праці "Зростання під час боргу", досліджували питання, чи уповільнює державний борг економічне зростання. Науковці проаналізували дані 44 держав за 200 років, отримали близько 3700 моделей розвитку [12]. Як виявилось, державний борг не має ве-

ликого значення, поки він не перевищить 90% ВВП. В іншому разі реальне економічне зростання значно сповільнюється.

Окремо було зроблено аналіз для країн, що розвиваються, і розвинених. Оскільки другі, завдяки вищому економічному рівню, можуть дозволити собі фінансування значно більшої заборгованості, державний борг матиме менший вплив на динаміку їх економіки. Крім того, дослідження показали, що не спостерігається одночасного росту інфляції і зменшення динаміки ВВП в результаті високої заборгованості держави. В країнах, що розвиваються, результати аналогічні: помітне зменшення економічного зростання настає після перетину боргом межі 90% ВВП. Процеси інфляції в країнах, що розвиваються, відбувається інакше. Інфляція зростає разом зі збільшенням заборгованості у країнах, державний борг яких перевищує 90% ВВП і утримується на постійному рівні у країнах, де співвідношення державного боргу і ВВП нижче 30% [12].

Автори окремо проаналізували вплив на економічний розвиток зовнішнього боргу, що є сумою зовнішньої державної і приватної заборгованості. Їх висновок: обмеження динаміки економічного зростання можна спостерігати вже після перетину зовнішнім боргом межі 60% ВВП.

Проте подальші дослідження інших економістів не підтвердили висновку, що саме 90% ВВП – це межа боргу, після якого держави потрапляють у боргову пастку. Але однозначним був висновок, що висока заборгованість перешкоджає розвитку.

Д. Фурсері і А. Здженицька в дослідженні, що охоплює 154 країни (1970–2008 рр.), користуючись узагальненим методом моментів (GMM), отримали поріг 70% ВВП, після перевищення якого економічне зростання сповільнюється на 1,8 п.п. (процентний пункт). Нижчі пороги виявилися ста-

тистично неістотними. Перевищення рівня 90% спричиняє сповільнення розвитку вже понад 2 п.п. [13].

К. Чечеріта і П. Ротер в своїй роботі також доводять, що державний борг в розмірі 90% ВВП спричиняє значне зростання ВВП. Автори дослідили 12 держав Європейського Союзу (1970–2010 рр.), також використовуючи метод GMM [14]. М.С. Кумар і Дж. Ву, досліджуючи 38 розвинених країн і країн, що розвиваються, протягом 1970–2007 рр., помітили спад динаміки ВВП на 0,2 п.п. в результаті зростання державного боргу на кожні 10 п.п. [15]. Такий самий спад динаміки ВВП, спричинений ростом державного боргу, отримали М. Канер, Т. Гренес і Ф. Кохлер-Гейб в дослідженні країн, що розвиваються. Ефект виявляється після перевищення державним боргом порогу 64% ВВП. Для розвинених країн результат становить 0,17 п.п. після перевищення 77% ВВП [16].

К. Феррейра, аналізуючи зв'язок між економічним зростанням і державним боргом за допомогою моделі векторної авторегресії, а також тесту Granger, підтвердив наявність зв'язку між економічним доходом на душу населення і відношенням державного боргу до ВВП в країнах-членах ОЕСР за період 1988–2008 рр. Крім того, він констатував, що така залежність завжди є двосторонньою [17].

Предметом дискусій сучасних економістів є проблема більших видатків, ніж грошових доходів держави. Деякі з них вважають, що найважливішою метою економічної політики держави є забезпечення економічного зростання. Це зумовлює необхідність залучення державних фінансів для підтримки кон'юнктури і, відповідно, збільшує бюджетний дефіцит. Водночас сприяє зниженню безробіття, а в перспективі – отриманню вищих доходів. Така мотивація була вирішальною для урядів бага-

тьох держав щодо збільшення бюджетних видатків і зниження оподаткування з метою подолання кризи. Наприклад, США, Великобританія, Німеччина, Франція збільшили бюджетний дефіцит і, в результаті, державний борг задля цієї мети.

Прихильники забезпечення бюджетної рівноваги вказують на негативні наслідки бюджетного дефіциту, серед них: пришвидшення інфляційних процесів, небезпека потрапляння в боргову пастку, вплив на зростання процентної ставки і коштів на обслуговування боргу.

Загалом, державний борг – це не що інше, як загальна сума усіх непогашених зобов'язань перед вітчизняними й іноземними кредиторами із сектору державних фінансів. Таким чином, завдання зменшення цих зобов'язань регулює й обов'язкові платежі, їх зростання має бути уповільнене.

Щоб державний борг не збільшувався, необхідно скоротити дефіцит державних фінансів. Його компонентом, окрім дефіциту позабюджетних фондів, є дефіцит бюджету. Він визначає ситуацію, в якій уряд витрачає більше грошей, ніж має, і для покриття цих витрат бере кредити, які збільшують державний борг. У разі фінансування витрат держави за рахунок кредиту, це означає випуск державних облігацій, ваучерів. Дефіцит бюджету може бути зменшений за рахунок скорочення витрат і, що зовсім непопулярне серед громадян, підвищення податків. Ще один шлях – забезпечити швидке зростання ВВП.

На питання: чи можливо обійтися без державного боргу, відповідь однозначна: на жаль, ні. За останніми даними, тільки 2 країни з 206 мають нульовий державний борг [18]. Це – Східний Тимор і Макао (автономія у складі Китаю). 25% ВВП Макао належить туристичному сектору, а 40% – гральному бізнесу. За обсягом виручки, отриманої з цього бізнесу, Макао вже давно обігнала

Лас-Вегас. Основа економіки Брунею та Лівії (країн із найменшим державним боргом) – видобуток нафти і газу; близько 90% ВВП забезпечують надходження від цієї галузі.

Серед країн-членів Євросоюзу найнижчі борги мають Естонія (8% від ВВП), Люксембург (21,7%) і Болгарія (23,1%) [18]. Естонія – єдина постсоціалістична країна, яка зуміла уникнути надмірної заборгованості, хоча не володіє багатими природними ресурсами. Цій державі вдалося досягти успіху завдяки відповідальній економічній стратегії і високим державним резервам.

Японія має найгірший показник відношення державного боргу до ВВП, він становить 236%. Перевагою є те, що основні кредитори держави – її громадяни. Державний борг Греції становить 324 млрд євро, або 183% ВВП (рис. 1). Ця країна не змогла б впоратися із заборгованістю без іноземної допомоги, і наразі вона становить 30 тис. євро на кожного жителя.

Окрім Японії, значними боржниками є США, Німеччина, Китай, Італія, тобто країни, які ми традиційно вважаємо економічно сильними (рис. 1). Якщо об'єднати державний борг США, Японії і Європи, то на них припадає 75% світового боргу. Держборг США перевищив 20 трильйонів дол. (108,0% ВВП). Лише третина – це борг перед іноземними урядами і організаціями. США є боржником Китаю, Японії, Великобританії, Швейцарії, Тайваню, Бразилії, тобто тих держав, які експортують нафту, тримають облігації, мають пайові інвестиційні фонди. Але основну частину суми США боргують своїм громадянам, компаніям і урядовим організаціям. Найбільша заборгованість – перед Федеральною резервною системою (ФРС), яка виконує функції центрального банку цієї країни. Оскільки щорічно ВВП зростає на 3%, це дає можливість підтримувати рекордно низькі ставки ФРС – обслуговування боргу обходиться лише 0,25–0,5% ВВП за рік.

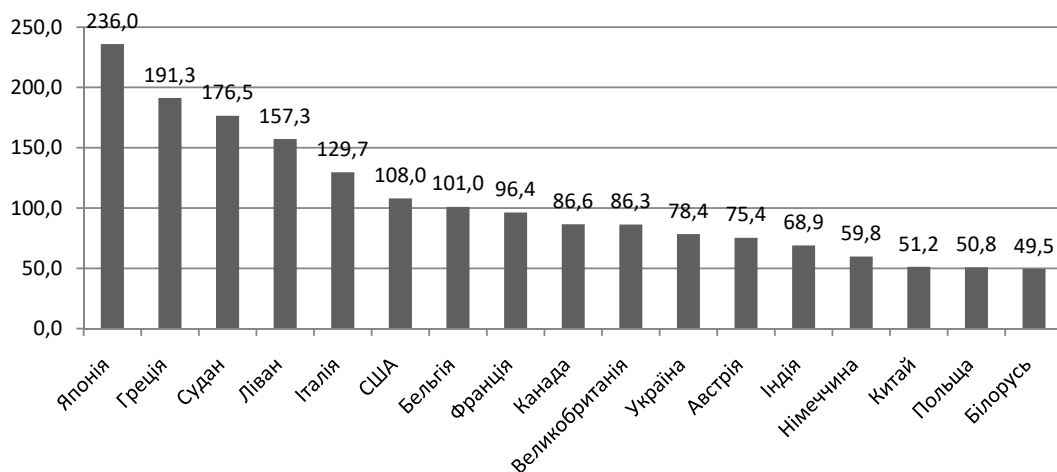

Рис. 1. Країни з високим рівнем державного боргу (% від ВВП)*

* Побудовано на основі [19].

Такі країни, як Франція, Бельгія, Великобританія, Італія, що мають значний рівень державного боргу, все ж процвітають і, таким чином, користуються великою довірою кредиторів: навіть у разі високої заборгованості ризик несплати їх зобов'язань нижчий, порівняно з Україною (принаймні так вважають інвестори).

Україна належить до країн, економічний розвиток яких стримується значним рівнем державного боргу. Гроші, які могли би бути витрачені на поліпшення інфраструктури або підвищення інноваційності українських підприємств, використовують для погашення й обслуговування боргу. Результатом високої заборгованості України є менший обсяг приватних інвестицій, які мають вирішальне значення для розвитку економіки.

Безперечно, причини і наслідки державного боргу в різних країнах дуже різні. Тому державний борг може мати негативний, позитивний і нейтральний вплив на економічний розвиток. До прикладу, 1000 євро, витрачених урядами Нідерландів і Португалії, мають абсолютно різне значення для внутрішнього розвитку і державного

боргу, зокрема через відмінностей в розмірах ВВП, наявність тіньової економіки.

Доцільність державного боргу залежить від ефективності організації фіскальної політики, політичної, судової системи і багатьох інших чинників. Проте однозначно не можна сподіватися, що великий кредит забезпечить суттєве зростання, а наслідком збільшення заборгованості може бути сповільнення економічного розвитку і зростання інфляції.

Державний борг України – це сукупні боргові зобов'язання держави перед усіма кредиторами (юридичними та фізичними особами, іноземними державами, міжнародними організаціями тощо). Державний борг складається із заборгованості центрального уряду, регіональних і місцевих органів влади, а також боргів усіх корпорацій з державною участю, пропорційно частці держави в їх капіталі” [20]. Таке визначення державного боргу свідчить, що його величина є результатом залучення зобов'язань через окремих суб'єктів сектору державних фінансів. Ці зобов'язання є прямим наслідком дефіциту доходів, які профінансували

б видатки цих суб'єктів. Якби державні видатки не були більші від доходів, бюджет був би врівноваженим, і тоді не було би потреби залучення зобов'язань, вартість яких обтяжує майбутні доходи. Протилежна ситуація породжує дефіцит державних фінансів; причиною є те, що державні органи й органи місцевого самоврядування витрачають більше, ніж отримують доходів у поточному році.

Головним чинником зростання державного боргу є бюджетний дефіцит, який визначається як різниця між загальними видатками держави, включаючи відсотки за державним боргом, та її доходами. Або: бюджетний дефіцит – це різниця між розміром державного боргу на кінець року і розміром державного боргу на кінець попереднього року. Поява бюджетного дефіциту зумовлює зростання державного боргу. Але оскільки ВВП також зростає, відношення державного боргу до ВВП може змінитися або залишитися на тому ж рівні. Отже, чи змінюється відношення державного боргу до ВВП, залежить від рівня збільшення державної заборгованості стосовно зростання ВВП.

Постійно зростаючий відносний показник державного боргу є загрозою для країни, тому що призводить до неплатоспроможності. Навіть якщо відносний показник державного боргу зростає не суттєво, то лише високе його значення має серйозні наслідки, пов'язані, зокрема, зі збільшенням суми обслуговування боргу. Важливим є розуміння причин збільшення відносного показника державного боргу і визначення його оптимальної величини для країни.

Розглядаючи економічні передумови формування значного державного боргу в Україні, зазначимо, що результатом кризових явищ в економічному житті держави є бюджетний дефіцит, який і призводить до утворення й розвитку державного боргу. Залучення позик для покриття державного

бюджету призвели до нагромодження державного боргу в Україні.

Існує низка показників оцінки державного боргу. Важливим індикатором загального стану економіки є обсяги державного боргу. Значними є також такі показники оцінки державного боргу, як: борг на душу населення; відношення державного боргу до ВВП (відносна величина боргу). Станом на 31.12.2018 р. сукупний державний борг України становив 2168,6 млрд грн (78,3 млрд дол. США) (рис. 2). За 2018 р. сума сукупного державного боргу України збільшилася на 26,94 млрд грн (2,02 млрд дол. США).

Державний борг складається, перше, із заборгованості за внутрішніми державними позиками (внутрішній державний борг), по-друге, фінансових зобов'язань країни іноземним кредиторам (зовнішній державний борг). На 31.12.2018 р. державний і гарантований державою зовнішній борг України становив 1397,2 млрд грн (50,5 млрд дол. США), 64,4% від загальної суми сукупного державного боргу; державний і гарантований державою внутрішній борг – 771,4 млрд грн (27,9 млрд дол. США), 35,6% від загальної суми (рис. 3) [20].

У більшості країн світу величина державного боргу регулюється законодавчо. Граничний обсяг внутрішнього та зовнішнього державного боргу України визначається відповідно до ст. 18 Бюджетного кодексу – на кожний бюджетний період законом про Державний бюджет України. Сукупний обсяг державного боргу на кінець бюджетного періоду не може перевищувати 60% річного обсягу валового внутрішнього продукту. У разі очікуваного перевищення цієї граничної величини Кабмін України звертається до Верховної Ради за дозволом на тимчасове її перевищення [1], подає для схвалення план заходів із приведення сукупного державного боргу до встановлених вимог.

ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ

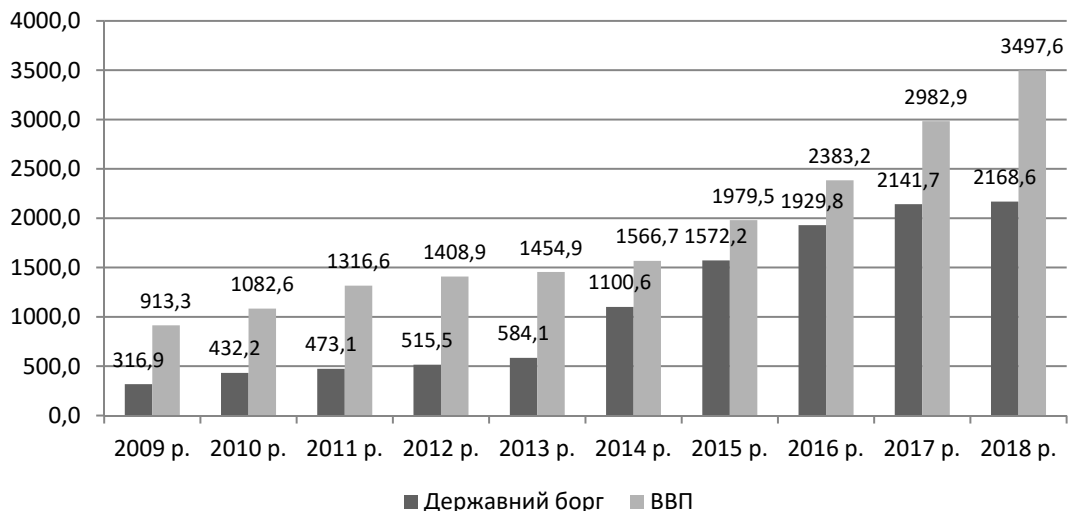

Рис. 2. Динаміка сукупного державного боргу і ВВП України у 2009 – 2019 рр. (млрд грн)*
*Побудовано на основі [20].

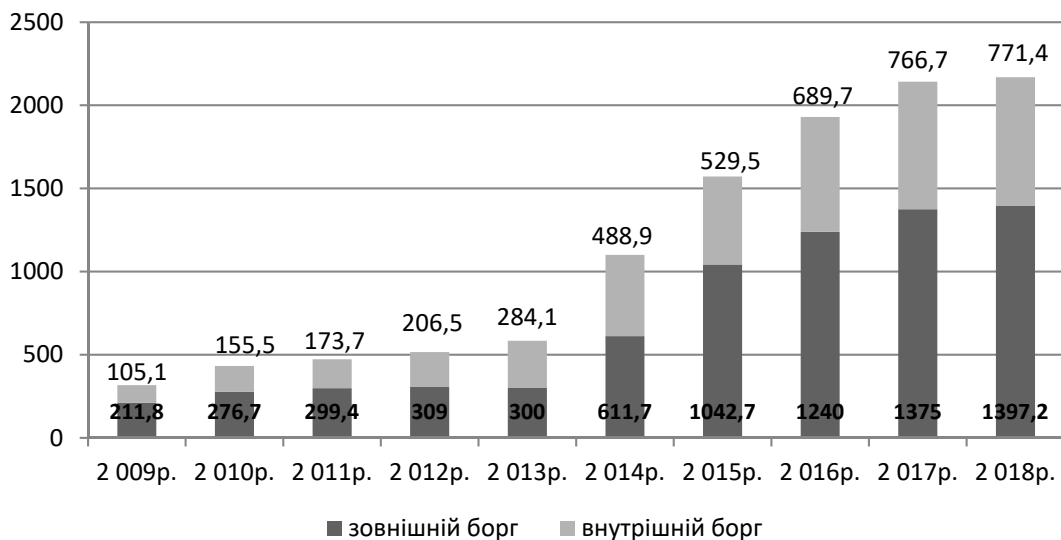

Рис. 3. Зовнішній і внутрішній державний борг України (млрд грн)*

* Побудовано на основі [20].

Наразі державний борг України слід визнати високим, тому що відносна величина боргу (його відношення до ВВП) досягла в 2018 р. 62,0%. Найбільше значення цей показник мав у 2016 р. (81,0%),

найнижче за останнє десятиліття було у 2009 р. (34,7%) (рис. 4).

Після 2013 р., коли показники були найбільшими (3123,5 і 4029,9 тис. грн, відповідно), їх значення зменшувалося до 2015 р.

ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ

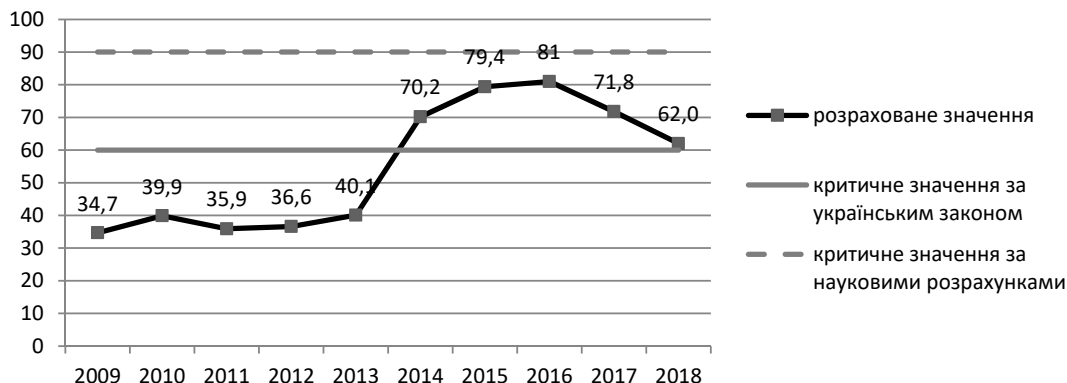

Рис. 4. Відношення державного боргу до ВВП (відносна величина боргу) в Україні (%)*

* Побудовано на основі [20].

Далі ВВП на душу населення зростає. У 2018 р. зовнішній борг на душу населення, незважаючи на ріст, став меншим за ВВП на душу населення – 2788,3 і 3095,4 тис. грн, відповідно (рис. 5). Таку динаміку можна оцінювати позитивно.

Висновки. Високі обсяги державного боргу України, недосконала структура, значний рівень щодо ВВП вимагають рішучих дій на користь його обмеження.

На основі вищевикладеного матеріалу можна сформулювати пропозиції, які мати-

муть суттєвий вплив на зростання економіки і зменшення державного боргу:

- економічно виправданими є не зовнішні позики, а внутрішні запозичення. В цьому випадку борги не збільшують грошову базу й оборот фінансових коштів здійснюється в межах держави;
- необхідна зміна структури державних видатків, що передбачає збільшення частки видатків на розвиток. Принциповим є те, щоб в їх структурі переважали видатки на інноваційність і під-

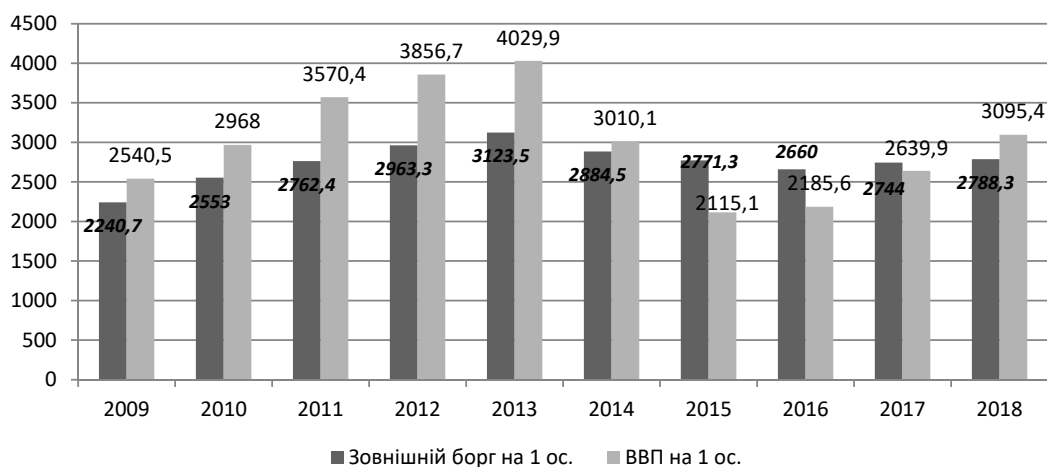

Рис. 5. Зовнішній борг і ВВП України (на душу населення), тис. грн*

* Побудовано на основі [20].

приємництво. Також необхідне повне й ефективне використання ресурсів міжнародних фондів;

- системної та послідовної підтримки потребує підприємництво, яке стимулюватиме економічний розвиток, а це вимагає стабільних у тривалому періоді умов функціонування підприємств;
- слід забезпечити дисципліну доходів і видатків державних фінансів поряд з одночасним спрощенням системи фіскальних обтяжень, щоб збільшити дієвість їх виконання.

Список використаних жерел

1. Черничко С. Ф. *Державний борг України: тенденції та ризики / Економічний аналіз : зб. наук. праць. / Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль : Економічна думка, 2013. Том 14. № 1. С. 355–360.*
2. Руда О. Л. *Державний борг України на сучасному етапі розвитку. Економіка та держава. 2015. № 3. С. 64–67.*
3. Лисяк Л. В. *Роль і значення державного боргу в грошово-кредитній та податковій політиці України. Світ фінансів. 2016. Вип. 3. С. 16–26.*
4. Сальникова Т. В. *Державний борг України: оцінка та напрями підвищення ефективності управління. Університет митної справи та фінансів. Економічний вісник університету. 2017. Випуск № 33/1. С. 385–394.*
5. Федорович І. М. *Формування та обслуговування державного боргу України: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. – Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 239 с.*
6. *Бюджетний кодекс України. № 2456-VI від 08.07.2010 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>*
7. Modigliani F. *Long-run implications of alternative fiscal policies and the burden of the national debt. Economic Journal. 1961. № 71.*
8. Diamond P. *National debt in a neoclassical growth model. American Economic Review. 1965. № 55.*
9. Saint-Paul G. *Fiscal policy in an endogenous growth model. Quarterly Journal of Economics. 1992. № 107.*
10. Patillo C., Romer D., Weil D. N. *What are the channels through which external debt affects growth? IMF Working Paper. 2004. № 15.*
11. Barro R. *The determination of the public debt. The Journal of Political Economy. 1979. № 87 (5). P. 940–971.*
12. Reinhart C., Rogoff K. *Growth in time of debt. American Economic Review Papers and Proceedings. 2010.*
13. Furceri D., Zdzienicka A. *How costly are debt crises? Journal of International Money and Finance. 2012. № 31.*
14. Checherita C., Rother P., *the impact of high and growing government debt economic growth. ECB Working Paper. 2010. № 1237.*
15. Kumar M. S., Woo J. *Public debt and growth. IMF Working Paper. 2010. № 174.*
16. Caner M., Grennes T., Koehler-Geib F. *Finding the tipping point – When sovereign debt turns bad, The World Bank Latin America and the Caribbean Region Economic Policy Sector. 2010. July.*
17. Ferreira C. *Public debt and economic growth : a granger causality approach. Technical University of Lisbon Working Papers. 2009. № 24.*
18. *Список країн за державним боргом. Станом на 2017 рік за даними ЦПУ. URL : merka-tor.org.ua/dovidnyk/spysok-krajini-za-derzhavnym-borhom/*
19. *Государственный долг стран мира 2018. 12 января 2019. URL : <http://www.econominews.ru/mirovaja-jekonomika/940-gosudarstvennyj-dolg-stran-mira-2018.html>*
20. *Інформаційна довідка щодо державного та гарантованого державою боргу України. URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/borhova-statystyka/derzhavnyi-borh-ta-harantovanyi-derzhavoiu-borh>*

References

1. Chernychko, S. F. (2013). *Derzhavnyi borh Ukrainy: tendentsii ta ryzyky [The state debt of*

- Ukraine: trends and risks]. *Ekonomichnyi analiz: zb. nauk. prats – Economic Analysis: collection of scientific works*, 1, 355–360 (Vol. 14). Ternopil: *Ekonomichna dumka* [in Ukrainian].
2. Ruda, O. L. (2015). *Derzhavnyi borh Ukrainy na suchasnomu etapi rozvytku* [State debt of Ukraine at the present stage of development]. *Ekonomika ta derzhava – Economics and the State*, 3, 64–67 [in Ukrainian].
3. Lysiak, L. V. (2016). *Rol i znachennia derzhavnogo borhu v hroshovo-kredytnii ta podatkovii politytsi Ukrainy* [The role and importance of public debt in monetary and tax policy of Ukraine]. *Svit finansiv – World of Finance*, 3, 16–26 [in Ukrainian].
4. Salnykova, T.V. (2017). *Derzhavnyi borh Ukrainy: otsinka ta napriamy pidvyshchennia efektyvnosti upravlinnia* [State debt of Ukraine: assessment and directions for improving the management efficiency]. *Universytet mytnoi spravy ta finansiv. Ekonomichnyi visnyk universytetu – University of Customs and Finance. Economic Herald of the University*, 33/1, 385–394 [in Ukrainian].
5. Fedorovych, I. M. (2016). *Formuvannia ta obsluhovuvannia derzhavnogo borhu Ukrainy* [Formation and servicing of the state debt of Ukraine]. (Thesis: 08.00.08). Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
6. *Biudzhetniyi kodeks Ukrainy. № 2456-VI vid 08.07.2010* [Budget Code of Ukraine]. (2010, July, 8). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
7. Modigliani, F. (1961). *Long-run implications of alternative fiscal policies and the burden of the national debt. Economic Journal*, 71.
8. Diamond, P. (1965). *National debt in i neoclassical growth model. American Economic Review*, 55.
9. Saint-Paul, G. (1992). *Fiscal policy in an endogenous growth model, Quarterly Journal of Economics*, 107.
10. Patillo, C., Romer, D., Weil, D. N. (2004). *What are the channels through which external debt affects growth? IMF Working Paper*, 15.
11. Barro, R. (1979). *The determination of the public debt. The Journal of Political Economy*, 87 (5), 940–971.
12. Reinhart, C., Rogoff, K. (2010). *Growth in time of debt. American Economic Review Papers and Proceedings*.
13. Furceri, D., Zdzienicka, A. (2012). *How costly are debt crises? Journal of International Money and Finance*, 31.
14. Checherita, C., Rother, P. (2010). *The impact of high and growing government debt in economic growth. ECB Working Paper*, 1237.
15. Kumar, M. S., Woo, J. (2010). *Public debt and growth. IMF Working Paper*, 174.
16. Caner, M., Grennes, T., Koehler-Geib, F. (2010). *Finding the tipping point – when sovereign debt turns bad. The World Bank Latin America and the Caribbean Region Economic Policy Sector*. July.
17. Ferreira, C. (2009). *Public debt and economic growth: a granger causality paneldata approach. Technical University of Lisbon Working Papers*, 24.
18. *Spysok krain za derzhavnym borhom. Stanom na 2017 rik za danymy TsRU* [List of countries on public debt, according to the CIO]. Available at: merkator.org.ua/dovidnyk/spysok-krajin-za-derzhavnym-borhom/
19. *Gosudarstvennyi dolg stran mira 2018. 12 yanvarya 2019* [The state debt of the countries of the world 2018. January 12, 2019]. Available at: <http://www.econominews.ru/mirovaja-jekonomika/940-gosudarstvennyi-dolg-stran-mira-2018.html>
20. *Informatsiina dovidka shchodo derzhavnoho ta harantovanoho derzhavoiu borhu Ukrainy* [Information note on state and state-guaranteed debt of Ukraine]. Available at: <https://www.minfin.gov.ua/news/borhova-statystyka/derzhavnyi-borh-ta-harantovanyi-derzhavoiu-borh>
- Стаття надійшла до редакції 15.02.2019.